

A piaristák és a magyar művelődés
Kiállítási katalógus

II.

a Piarista Rend alapításának 400.
és a budapesti Piarista Gimnázium alapításának 300. évfordulóján

Budapesti Történeti Múzeum, Vármúzeum
2017. november 15.–2018. február 25.
Budapest, 2019

A Budapesti Történeti Múzeum és a Piarista Rend Magyar Tartománya közös kiadványa

A katalógust szerkesztette

Koltai András

Társszerkesztők

Borbás Péter, Szekér Barnabás, Rákossy Anna

A fényképeket készítették

Bakos Ágnes és Tihanyi Bence

valamint Dabasi András (9.4), Kardos Judit (10.12), Regenye Judit (4.4) Sárközi Judit (4.3), Szepsy Szűcs Levente (1.9), Varga Edit (8.4-6, 16.14) és a Piarista Rend Magyar Tartománya gyűjteményei

Képfeldolgozás

Bakos Ágnes, Tihanyi Bence

Tipográfia és könyvtervezés

Mihalkov György

Térkép: Nagy Béla

Olasz fordítás: Szántó Judit

Névmutató: Koltai Ernő, Koltai Ernőné

© Budapesti Történeti Múzeum

© Piarista Rend Magyar Tartománya

© a szerzők

A borítón: Monstrancia (Pál Lajos, Budapest, 1950; kat. 6.24)

A címodallal szemközt: Kalazanci Szent József diákokkal (részlet), Takács István festménye, 1965 (Budapest-Mátyásföld, Szt. József plébániatemplom, Thaler Tamás felvétele)

Nyomdai kivitelezés: Pauker Holding Kft.

Felelős kiadó: Labancz Zsolt tartományfőnök

ISBN 978-615-5934-03-2

A kötet szerzői

Bajnok László
Balla Gabriella (BG)
Bara Júlia (BJ)
Baranya Péter (BaP)
Borbás Péter (BoP)
Boreczky Anna (BA)
Farbaky Péter (FP)
Farkas Emánuel (FE)
Forgó András
Friedreich Endre SchP †
Füreder Balázs (FüB)
Gianone András
Gödölle Mátyás (GM)
Görbe László SchP (GL)
Gupcsó Ágnes (GÁ)
Hernády Zsolt (HZs)
Jankovits Katalin (JK)
Jernyei Kiss János (JKJ)
Kačic, Ladislav (LK)
Karácsony Rita (KR)
Katona Lajos Tamás (KLT)
Képes Gábor (KéG)
Király Gellért (KiG)
Kiss Erika (KEr)
Kiss Etele (KEt)
Koltai András (KA)
Kovács Mihály SchP †
Kövesdi Mónika (KM)
Krämer-Riedel Julia
Maczák Ibolya (MI)
Maklári Lajos SchP †
Medgyesy S. Norbert (MSN)
Nátyi Róbert (NR)
Novotnik Ádám (NÁ)
Pandur Ildikó (PI)
Papp László SchP †
Prékopa Ágnes (PÁ)
Radnóti Klára (RK)
Rainer Pál (RP)
Rákossy Anna (RA)
Ridovics Anna (RiA)
Rónay László †
Sántha György SchP †
Semsey Balázs (SB)
Semsey Réka (SR)
Simon Erika (SE)
Siptár Dániel
Szabó Gábor István SchP
Szekér Barnabás (SzB)
Szilágyi András (SzA)
Sztakovics Erika
T. Németh Annamária (TNA)
Terdik Szilveszter (TSz)
Tóth Áron (TÁ)
Tóth Endre (TE)
Tóth Sándor Attila (TSA)
Tusor Péter
Ugry Bálint (UB)
Zakar Péter

Tartalomjegyzék

8. Rajzterem (Műgyűjtés, festészet, rajz)

A magyar piarista gyűjtők és gyűjtemények rövid története / Borbás Péter	13
Piaristák a polgári építészetéről / Tóth Áron	33
Katalógus	45

9. Kórus (Ének és zene)

A piarista ének- és zeneoktatás Kalazanci Szent József korában / †Sántha György SchP	85
Kodály Zoltán és a piaristák (1951–1967) / †Maklári Lajos SchP–†Papp László SchP	93
Katalógus	107

10. Íróasztal (Költészet és irodalom)

A magyar piaristák latin költészete a 19. században / †Friedreich Endre SchP	133
Gyökerek, törzs, ágak, levelek: Sík Sándorról / †Rónay László	143
Mozaikok a budapesti piarista gimnázium önképzőkörének történetéből / Maczák Ibolya	155
Katalógus	163

11. Rendházon kívül (Közéleti szerepvállalás)

Erdősi Imre, a „branyiszkói hős” / Zakar Péter	201
Tomek Vince és a magyarországi szlovák egyesületek / Sztakovics Erika	209
Katalógus	217

12. Rendház (Szerzetesi élet)

Katalógus	241
-----------	-----

13. Színház (Színjátszás)	
Színjátszás a magyarországi piarista iskolákban a 17–18. században / Medgyesy S. Norbert	355
Katalógus	363
14. Csónakház (Cserkészlet és víziélet)	
A budapesti piarista cserkészcsapat első évei (1913–1919) / Koltai András	375
Piarista diákok a Balatonon / †Kovács Mihály SchP	395
Katalógus	413
15. Társalgó (Humor)	
A piarista humor / Koltai András	447
Katalógus	463
16. Tervtár (Építészet)	
A piarista templomok építésze Magyarországon a 17–18. században / Bara Júlia	483
Hüttl Dezső, a piarista rend építésze / Karácsony Rita	495
Katalógus	509
17. Piarista utca (A pesti piarista házak)	
A pesti piarista épületegyüttes története (1717–1913) / Farbak Péter–Koltai András	559
Katalógus	587
Pótlások és javítások (az I. kötethez)	621
Rövidítések	
Levéltárak, könyvtárak, múzeumok	625
Szakirodalom (könyvek, tanulmányok, folyóiratok, sorozatok, kéziratok)	627
Egyéb	685
Névmutató	686

Rajzterem

(Műgyűjtés, festészet, rajz)

„A rajzolás és építészet tanításában nem csekély haladást tett Pater Révai, ki általában a tanulókat szorgalmasan és eredményesen tanította. Némelyiket pedig, kiből mesterségre vagy művészetre való tehetséget fedezett fel, ... külön is tanította. Ez a férfi, ki mindenféle ipari és művészi dolgokat csodálatos könnyűséggel képes megrajzolni, nem kímél fáradságot.”

tanfelügyelői jelentés Révai
Miklósról, 1778 (PÁLOS 1907a, 506)

Az 1777. évi *Ratio educationis* előírta, hogy a nemzeti (elemi) iskolák mellett rajziskolákat kell fölállítani. Jónéhány piarista talált magának e téren új feladatot. Az első, pozsonyi mintaiskola rajztanára 1775-től Weisz Lipót (1748–1801) volt, majd Révai Miklós (1750–1807) szervezte meg a nagyváradi és a győri, Simai Kristóf (1744–1833) a kassai, Illyés Ágoston (1770–1849) pedig a szegedi rajziskolát. Utóbbiban tanított Stech Alajos (1813–1887) is, aki önmagát „pappnak, tanítónak és festésznek” tartotta, de utóbbi téren nem lépett túl a műkedvelők szintjén.

Stech Alajos és több más piarista kisebb-nagyobb műgyűjteménnyel is rendelkezett. A 19. században a magyar piaristák Vácott hoztak létre múzeumot, amelyet Nagy Lipót (1773–1861), a fizika tanára alapított. A gyűjtemény később beleolvadt az 1917-ben alapított budapesti Piarista Múzeumba.

Külön rajztermet csupán a 20. század elejétől építettek a magyarországi iskolákhoz. A gimnáziumokban maga a rajz is csak az 1860-as években lépett a tantárgyak közé. A pesti piarista gimnáziumban 1867-től tanították rendes tárgyként. Szerzetesnövendékek azonban a felsőbb fokú művészeti képzésben nem vehettek részt, így a rend kiváló civil művésztanárokat alkalmazott, olyanokat, mint Fellegi Alajos (Temesvár, Rózsahegy), Huszka József, Huber István (Budapest), Dobroszláv Lajos (Tata), Bānszki Tamás (Debrecen) vagy Dorogi Imre (Szeged), akik a piarista templomok és rendházak számára is festettek.

„A kegyes tanítórendiek pesti nagy gymnasiumával kapcsolatban áll egy jól felszerelt rajztanoda, melyben a rajzolás a tanulók műveltségi foka szerint vagy mintalapok vagy mintaalakok után rajzlával [grafittal] vagy színezve közöltetik. ... A tanulásra vállalkozók beirathatják magokat a kegyes tanítórendiek épületének a városháztérre néző balszárnyú első emeleti sarktermében. A rajzolás Engerth Vilmos királyi józsefműegyetemi nyilvános tanár s annak segéde [Landau Lénárd] által taníttatik, és a gymnasiumi hatóság fölügyelése alatt áll. Ezen rajztanodába járó gymnasiumi növendékek kötelesek rajzműveiket a félévénként tartandó nyilvános szemlére beadni.”

(Tudósítvány a pesti kegyes tanítórendi nagy gymnasiumból, 1863/1864, 28)

14.1

A budapesti piarista gimnázium cserkészcsapatának (2. sz. BKG) első zászlója

Kallós Ede (tervező), 1914

Ripszszelyem, színes pamutfonalak, selyem szalagok, sodrott pamut rojtok; gépi hímzés; 62 × 100 cm
Felirat a cserkészliliom körül: „BUDAPESTI KEGYESRENDI FŐGIMNÁZIUM | CSERKÉSZCSAPATA”, alatta: „LÉGY-RÉSEN!”

Piarista Múzeum (Budapest), Textilgyűjtemény, 2017.5.1.

A zászlóknak kezdettől fontos szerepe volt a magyar cserkészzetben. A Regnum Marianum első cserkészei, a Sasok 1913. április 27-én már csapatzászlójuk jelenlétében tettek fogadalmat a budai Far-

kas-völgyben. Ennek a zászlónak egyik oldala a „Regnum Marianum 1913” feliratot és egy sasfejet ábrázolt (Zászlónk 1912/1913, 289, 318). A komáromi bencés gimnázium cserkészei is „turulos fehérsejlem” zászlót avattak 1913 októberében (BÍRÓ–BESZÉDES–DARVAS 1929, 28). A másik oldalukon cserkészliliom lehetett, mert a regnumi és piarista cserkészek 1914 júliusában tartott breznóbányai táborában „két hatalmas nemzeti zászló között lengett a tábor patyolatfehér lilimos zászlója” (IzsÓF 1914, 17).

A budapesti piarista gimnázium csapatának zászlója 1914-ben készült. Dr. Székely Ádámné ajándékozta a cserkészeknek, tervezője pedig Kallós Ede (1866–1950) szobrászművész volt. Összevarrt két lapjának egyikére zöld

14.1

színű, sárga szegélyű cserkészliliom került, amelynek három szirma „egyszerre emlékeztet a hármass fogadalomra (hűség, önzetlenség, engedelmesség), a kötelességekre (Isten, haza, embertársak), a [cserkész] tisztelgés három feltartott ujjára és a nemzeti zászló piros-fehér-zöldjére (TEMESI-SZTRILICH 1928, 33). A külső szirmokon „egy-egy ötágú csillag a cserkész törvény tíz pontjára és az öt világrészre” utal (KÁPOLNAI 1928, 36). Az 1919. évi kommün után a magyar cserkészliliomból a csillagok kimaradtak, belekerült azonban a szirmokat összefogó Szent Korona.

A zászló másik oldalára a piarista címert hímezték. Ennek szimbolikájáról beszélt Zimányi Gyula (1879–1953) piarista

is 1914. május 24-én, a piarista gimnázium udvarán tartott átadási ünnepségen: „ez a szépséges zászló, amellyel ... az édesanya lép hozzátok, ... finom gyengéd, biztos érzékével. ... Mintha e hősín zászlót mint palástot vonná fölétek ... Ért bennünket e zászló szerzője, hiszen a cserkész liliom mellől nem maradt el az Istenanya, a keresztény ifjúság édesanyjának monogrammjá, rendünknek és iskolánknak címere, ... ünnepélyes tanúságtételül és intelmül cserkészeinknek, hogy amidőn új időknek ... új vívmányait segítségül vesszük a lélekalakító munkához, nem szakítunk a lélek örök vágyaival”.

A zászlóhoz egykor fehér zászlószalag is tartozott hímezt „Légy résen!” felirattal, amelyet Klimes Ottóné ajándékozott.

14.1

14.3.a

Agárdy Gyula két akvarelljének előképe Robert Högfelddt (1894–1986) svéd grafikus és karikaturista egyik nagyméretű színes nyomata volt, amely egy futballpályán verekedő és egyéb oda nem illő dolgokat (evés, udvarlás) művelő, gyerekként ábrázolt felnőtteket jelenített meg (G & Z 419). Ennek nyomán Agárdy két külön lapon pesti rendtársainak kikarikírozott figuráit festette meg, futballmezben, némely esetben a rájuk jellemző attribútumokkal. A kétszer két csapatban összesen 45 piaristát ábrázolt, az akkori tartományfőnök, Sebes Ferenc mellett házfőnökét, Tomek Vincét, a pesti gimnázium igazgatóját,

Balanyi Györgyöt, a katolikus középiskolák főigazgatóját, Jászay Rezsőt valamint a piarista egyetemi tanárokat (Kornis Gyula, Schütz Antal, Suták József), sőt az I. csapatban saját magát is szerepeltette.

BoP

15.10 Verses köszöntő füzet Lóky Bélának

„Legendarium. Töredékek egy szentőreg készülő életrajzából. A Szentszék által helyeselve, de fenntartással fogadva”
Kiss József SchP (szöveg), Agárdy Gyula SchP (rajzok), Budapest, 1937 február

15.10

15.10